

постмодерністський прийом “pastiche”, з контрастним перемішуванням несумісної релігійної лексики та лексики комерційного суспільства, накладанням моделей пасторської та поведінки терориста, прийом ефект “розмазування” (“flattened affect”), із зображенням негативного впливу реклами, релігійного секстанства, що веде до неадекватної поведінки головного герою роману, викривлення часу (“time bending”), що відбувається через порушення лінійної зв’язності дискурсу роману, та перегорнуту нумерацію глав роману.

Література

Гурова Е.К. Особенности сатирического дискурса. На материале рассказов и фельетонов А.Т. Аверченко. Автореф. канд. дис. – М:МГУ 2000.-С.20
 Palahniuk Chuck. Survivor. [Electronic resource]/ Chuck Palaniuk —Washington: W. W. Norton & Company. 1999. —304р.
 Хайдер Т. В. Сатиричний дискурс польського літературно-мистецького кабаре (на матеріалі текстів Т.Боя-Желенського, Ю.Тувіма та К.І.Галчинського): дис... канд. філол. наук: 10.01.03 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. - К., 2004.

ХОМІЧЕНКО В.В.

(Львівський нац. ун-т ім. І.Франка)

ДО ТЕОРЕТИЧНОГО АСПЕКТУ ЛІТЕРАТУРНОЇ ПОЛІФОНІЇ

The article deals with theoretical aspects of polyphony in linguistics. Different approaches to the phenomenon of polyphony in literature have been considered.

Key words: *polyphony, dialogue.*

Сучасне наукове трактування терміну літературної поліфонії є багатоаспектним та об’ємним з огляду на той факт, що поліфонія являє собою явище багатогранне та трактується науковцями з різних позицій. Терміном поліфонія позначають композицію твору, прийом оповіді, тип мислення, тощо. Поліфонічний текст може включати в себе поліфонію голосів (М.М.Бахтін), поліфонію планів (Л.Долежел), пластів (Р.Інгарден), «слоїв» (Н.Гартман).[Маслова 2008, с.29] Поліфункціональність терміну поліфонія (поліфонічний) спричинили появу багатьох наукових досліджень та підходів до вивчення даного явища, серед яких можна виділити, зокрема, літературознавчий, лінгвістичний та лінгвофілософський.

Метою даної статті є проаналізувати загальні принципи вивчення поліфонії з позицій літературознавчих, лінгвістичних та лінгвофілософських, дослідити спорідненість ті відмінність різних аспектів літературної поліфонії.

Поняття поліфонії є складним феноменом, що з’явилося у термінологічній системі лінгвістики та літературознавства на початку ХХ століття. Термін є запозичений з музикознавства, де він позначає музичний склад (принцип побудови музичного твору) з одночасним гармонійним звучанням рівноправних голосів.[Осипова 2006, с.35] Основними характеристиками поліфонії, перенесеними з музики в літературу є одночасність та контрастність. Перед науковцями постало

завдання визначити яким чином зовні лінійний текст може представляти одночасно декілька голосів чи точок зору, створити багатоголосся.

Науковці є одноставними в думці, що автором літературної концепції поліфонії є видатний літературознавець М.М.Бахтін, який переосмислив дане музичне поняття для позначення багатоголосся в монологічному художньому творі. Під літературним багатоголоссям М.М.Бахтін розумів численну кількість самостійних голосів та свідомостей, справжню поліфонію повноцінних голосів. [Бахтін 1979, с.6] Звичайно, ідея поліфонічного представлення різних голосів в літературному творі застосована метафорично (М.М.Бахтін, Н.Н.Брагіна, К.Емерсон), оскільки можливості словесного мистецтва технічно не дозволяють одночасно представити висловлення різних персонажів. Літературою запозичена сама ідея такої структурної організації твору, де відсутній всезнаючий автор-деміург, а натомість існують рівноправні між собою та голосом автора голоси персонажів, які висловлюють свої точки зору, дискутують, полемізують, та таким чином зображують одну ідею. За словами Солоділової Н.А., поліфонія тексту на відміну від поліфонії в музиці, де є обов'язковим одночасне звучання голосів, розуміється не як одночасність презентації всіх смислів. В рамках цілого тексту поліфонія утворює власне ідею даного тексту, єдиний символічний смисл, який не прирівнюється до жодного із смислів в окремоті. [Солоділова 2004, с.13]

Ідея та суть поліфонії та поліфонічного роману вперше була викладена М.М.Бахтіним у його роботі «Проблема поетики Достоєвського», де він неодноразово вживає термін поліфонія, вказує на основу реалізації поліфонії, а саме діалогічний принцип, проводить розмежування понять монологічний та діалогічний. М. Бахтін тісно пов'язує поліфонію з новою авторською позицією, де автор займає позицію рівноправну з позиціями персонажів. Поліфонія створюється одночасним звучанням декількох точок зору в одному голосі.

В подальших роботах М.Бахтіна можна прослідкувати певну зміну трактування поліфонії. М.Бахтін пропонує теорію чужого слова, основна ідея якої полягає в тому, що кожне висловлювання одночасно належить двом особам, суб'єкту мовлення та попередньому носію даного висловлювання, в результаті чого дане висловлювання характеризується певними діалогічними відносинами. М.Бахтіним проголошується ідея, що всі слова (висловлювання) вже колись були кимось сказані, тому в кожному висловлюванні відбувається нашарування смислів, які можуть ототожнюватись, суперечити, тощо. [Амвросова 1984, с.20]

Ідеї М.Бахтіна знайшли подальший розвиток в роботах багатьох вчених, які присвятили свої дослідження вивченню поліфонії як композиційного прийому, семантики діалогічного слова та інших аспектів поліфонії.

В загальному плані поліфонія визначається Г.Морсоном та К.Емерсоном, послідовниками М.М.Бахтіна, як «теорія творення»(theory of creative process) та «такий підхід до оповіді, який втілює в собі діалогічний зміст буття». Вони пропонують два конститутивних критерії поліфонії – діалогічний принцип та нова авторська позиція, коли автор стає рівноправним учасником діалогічних відносин з персонажами та не має «надлишку значення. Поліфонія, за словами Г.Морсон та К.Емерсон, не виключає повністю авторську точку зору та зв'язність, і має в основі зміну перспективи чи точки зору. ».[James P. Zappen 2004, с.53; Stevan M.Weine 2006, с.112; Morson and Emerson 1997, с.258] Майкл Ескін наголошує, що поліфонія означає не тільки численність голосів в тексті. Це є металінгвістичне поняття, яке має на увазі реалізацію діалогу співіснуючих незалежних голосів-мовців, а вивчення поліфонії

націлене на зображення специфічних засобів – морфологічних, структурних, тематичних, тощо - якими діалогічна позиція героя у співіснуванні з іншими зумовлює його мовлення [М.Еskin 2000, с.103] Окрім того, розмежовуються поняття поліфонії та гетероглосії, різноголосся, введені М. Бахтіним, оскільки поліфонія, за словами М.Ескіна, є аналітичним поняттям, яке представляє художню реалізацію співіснуючих голосів, в той час як різноголосся є описовим поняттям, яке називає фактичні процеси та пов'язане з різними лінгвістичними стилями мовлення [М.Еskin 2000, с.103; Anthony С. Thiselton 2007, с.136]

М.М.Бахтін тісно пов'язує поняття поліфонії з композицією літературного твору, що дає право науковцям розглядати це явище в композиційному ракурсі, як спосіб побудови цілого тексту. Під поліфонічною композицією розуміється така будова твору, в якому різні точки зору оповідних інстанцій, які змінюють сюжет в тій чи іншій перспективі, не підвладні одна одній та позиціонуються як рівноправні. [Харитонов 2009, с.4] Як композиція твору поліфонія розглядається Б.Успенським в його роботі «Поетика композиції». Вчений вважає, що в аспекті теорії точки зору поліфонія може бути визначена такими основними моментами як існування в творі різних незалежних точок зору, які належать безпосередньо учасникам оповіді та реалізуються перш за все в плані ідеології, тобто персонажі як і оповідач дають свої оцінки діям, іншим персонажам, висловлюють свої точки зору, які перегукуються між собою, утворюючи таким чином діалогічний зв'язок.[Успенський 2000, с.175]

Поліфонія як мовне явище пов'язана з теорією аргументації О.Дюкро. Аналізуючи засоби вираження аргументативної орієнтації в одному і тому ж реченні (висловлюванні), О.Дюкро вводить поняття поліфонії, запозичене у М.М.Бахтіна та узагальнює його до рівня мовної системи як цілого.

Лінгвістична теорія поліфонії О.Дюкро, послідовником якої є І. Жагар, є складовою частиною теорії аргументації, в якій вивчається поліфонічна структура окремих висловлювань. Згідно з цими вченими, в кожному висловлюванні можуть зустрітись декілька висловлювань, іншими словами одне висловлювання може вміщувати в собі декілька різних точок зору. Вчені вважають, що будь яке висловлювання має в собі щонайменше дві висловлені позиції. Згідно цієї теорії поліфонічне висловлювання - це таке висловлювання, де присутня множинність точок зору чи голосів, які створюються суміщенням чи накладанням. [Жагар 2000, с. 68-80]

Згідно Соболя Ю.А., скандинавська теорія поліфонії Henning Nølle, Kjersti Flottum, та Сосо Noren має основним завданням поєднання лінгвістичної та літературної теорій з метою глобального осягнення поліфонічної конфігурації всього тексту через інтерпретацію поліфонічної структури окремих висловлень.[Соболя 2007, с.5]

В рамках наратології словник наратології Дж.Прінса визначає поліфонічну нарацію (або діалогічну нарацію) як нарацію для якої є характерним взаємодія декількох голосів, свідомостей або світоглядів, жоден з яких не є домінуючим і не уніфікує інші голоси. В діалогічній нарації погляди наратора, його судження або навіть знання не мають основного, узагальнюючого значення стосовно представленого світу. Вони є однією з точок зору, які знаходяться у діалогічних стосунках з іншими менш важливими точками зору інших персонажів.[Prince 1987, с.19-20]

Поліфонія розглядається як категорія художнього тексту, яка дає можливість, за словами М.М.Бахтіна вираження в тексті «двох інтонацій, двох точок зору» засобом «мовної інтерференції» автора та персонажу. В даному аспекті явище поліфонії тісно

пов'язують з невласне-прямим мовленням, яке є контамінацією авторського та персонажного мовлення. Науковці одностайно стверджують, що невласне-пряме мовлення є джерелом поліфонічного тексту (К.Я.Кусько, С.В.Амвросова) та в той же час визначають поліфонію як явище більш об'ємне ніж невласне-пряме мовлення, оскільки, за словами Амвросової С.В., останнє представляє собою мінімальну елементарну поліфонію, співпадіння двох позицій, авторської та персонажної, в той час як поліфонія може представляти дві і більше точки зору, між якими існують різні відносини, передавати не тільки роздуми та внутрішнє мовлення, але й будь-які види зображення. [Амвросова 1984, с.47]

Лінгвофілософське трактування поліфонії тісно пов'язане з теорією інтертекстуальності та також базується на ідеї М.М.Бахтіна. Її суть зводиться до постулату, що автор твору має справу не з простою дійсністю, а з дійсністю вже оціненою та оформленою. Іншими словами, будь-який письменник в процесі створення літературного твору звертається до попередньої та сучасної йому літератури та знаходиться в постійному діалозі з нею. В цьому випадку, окрім широкого розуміння діалогу, під поліфонією розуміють також «діалог мов, який базується або на цитуванні слова в новому культурному контексті, або на схрещенні слова, яке пародіює та слова, яке є об'єктом пародії».[Бушманова 1996, с.10] Цитування чи пародіювання інших текстів наділяє їх новим змістом, тому поліфонія, створена наявністю інших текстів у тексті, виступає як поліфонія змістів на відміну від поліфонії голосів, яка має на меті зображення дискурсивних зіткнень між окремими, співіснуючими смисловими позиціями в тексті, а не поза текстом.[Eskin 2000, с.103]

Властивість текстів, яка виражається у наявності між ними зв'язків, завдяки яким тексти або їх частини можуть посилятись один на одного була визначена Ю.Крістєвою як інтертекстуальність. Хоча ідея поліфонії М.М.Бахтіна вважається основою теорії інтертекстуальності, ці два явища є якісно відмінними, оскільки у М.М.Бахтіна, за словами Косікова Г.К., поліфонічний діалог відбувається між суверенними суб'єктами, а у Крістєвої – між словесно-ідеологічними інстанціями (текстами та дискурсами), які лише зустрічаються та переплітаються в окремих індивідуумах, знаходяться в процесі обміну та перерозподілу. [Косіков 2008, с.8-42]З іншого боку, вивчення цих двох явищ, їх типологій доводить, що між ними існують зони перетину.

Особливої уваги заслуговує вид інтертекстуальності, створений своєрідними вкрапленнями (інтекстами), які належать до іншого жанру, стилю чи іншої семіотичної групи, в художній текст. Наявність іншожанрових вкраплень визначається як жанрова інтертекстуальність або архітекстуальність. (І.Арнольд, С.Фатєєва) В той же час вкраплення можуть бути двох типів. До першого типу відносяться реально існуючі вірші, пісні, тощо, які функціонують як цитати, що, власне, створює інтертекстуальність, оскільки авторство тексту та цитаций належить різним особам. Вкраплення другого типу класифікуються як імітаційні жанрові вставки (Буравова) – вони імітують вкраплення іншого жанру чи стилю та належать одноосібно автору тексту. В художньому тексті імітаційні жанрові вставки знаходяться в певній діалогічній взаємодії з мовленням автора та персонажів, виступають фоном, співзвучним, доповнюючим чи навпаки контрастним до їхнього мовлення та створюють поліфонію тексту.

Поліфонія тексту, утворена інтертекстуальними вставками (вкрапленнями) різножанрового матеріалу є якісно відмінним типом поліфонії та вимагає більш детального вивчення та аналізу.

Підсумовуючи огляд підходів до вивчення явища поліфонії, можна визначити такі конститутивні ознаки поліфонії: діалогічний принцип взаємодії висловлювань різних суб'єктів мовлення, одночасність представлення висловлювань чи точок зору в одному висловлюванні, пунктуаційна немаркованість висловлювань різних суб'єктів мовлення в межах одного відтинку (сегменту) тексту.

Література

Амвросова С.В. Языковые средства полифонии в художественном тексте (на материале английских романов 20в.): Дис. ... канд.филол.наук. - Москва, 1984. - 194 с. *Бахтин М.М.* Проблемы поэтики Достоевского. - Москва: Сов. Россия, 1979. - 470 с. *Бушманова Н.И.* Проблемы интертекста в литературе английского модернизма (проза Д.Лоуренса и В.Вульф): Автореф.дис. ... д-ра филол.наук. - Москва, 1996. - 41 с. *Жагар И.* Аргументация в языковой системе: между частицами и полифонией (эссе из области интуитивной эпистемиологии) // Критика и семиотика. Вып.1-2. - 2000. - 68-80 с. *Косиков Г.К.* Текст/ Интертекст/ интертекстология// Пьеге-Гро. Введение в теорию интертекстуальности. - Москва: Изд. ЛКИ, 2008. - 8-42 с. *Маслова В.А.* Современные направления в лингвистике. - Москва: Изд. центр "Академия", 2008. - 272 с. *Осипова В.Д.* Полифония. Учебное пособие в 2 частях. Ч.1 Полифонические приемы. - Омск: Изд. ОмГУ, 2006. - 133 с. *Соболь О.Ю.* Лінгвопрагматичні засоби вираження поліфонії у сучасному французькому недійному дискурсі: Автореф.дис. ... канд.філол.наук, Київ, 2007. - 20 с. *Солодилова Н.А.* Смысл художественного текста. Словесный образ как актуализатор смысла. Учеб. пособие для студентов. - Оренбург: ГОУ ОГУ, 2004. - 153 с. *Харитонов О.А.* Композиционный полифонизм: генезис и структурные модификации. (на материале романной прозы XIX-XX веков): Автореф. дис ... канд. филол. наук. - Тверь, 2009. - 21 с. *Успенский Б.А.* Поэтика композиции: Структура художественного текста и типология композиционной формы. - Москва: Изд. Азбука, 2000. - 352 с. *Anthony C.Thiselton* The Hermeneutics of Doctrine. - Wn.B.Eerdmans Publishing company, 2007. - 649 с. *Gerald Prince* Dictionary of Narratology. - University of Nebraska Press: Lincoln and London, 1987. - 116 с. *James P.Zappen* The rebirth of Dialogue:Bakhtin, Socrates, and the rhetorical tradition. - State University of New York Press, 2004. - 233 с. *Michael Eskin* Ethics and Dialogue: in the works of Levinas, Bakhtin, Mandelstam and Celan. - Oxford University Press Inc., New York, 2000. - 193с. *Stevan H.Weine* Testimony after catastrophe. - Northwestern University Press, 2006. - 178 с.

ШАНИНА Ю.А.

(Башкирский гос. ун-т им. М. Акмуллы)

ЭКЗИСТЕНЦИАЛИЗМ В ЛИТЕРАТУРЕ XX ВЕКА И ТВОРЧЕСТВО У. ГОЛДИНГА

The article is dedicated to the question about the place that the novels of William Golding (1911-1993) occupy in Twentieth century literature. Analysis of Golding's novels, essays, memoirs, interviews show that the writer was attracted by the problems, which were formulated by philosophy of existentialism. But he solved them founding on the principals which were not connected only with literal existentialism.

Key words: *absurdity, existentialism, experimental novel, modernism.*